

historiska kontext och i korstågens historio-
grafi.

David Gudmundsson
Docent, Lund

DOI: 10.51619/stk.v99i4.25774

Mikael Stenmark. *Religionskritik.*

Stockholm: Dialogos. 2023. 113 s.

Genom sina tidigare verk har Mikael Stenmark, professor i religionsfilosofi vid Uppsala universitet, utmärkt sig i studiet av relationen mellan rationalitet, vetenskap och religion. Det är också mot bakgrund av dessa teman – rationalitet och vetenskap – han nu närmar sig ämnet religionskritik.

Bokens ryggrad, tillika Stenmarks främsta forskningsbidrag, utgörs av konstruktionen av en översiktlig modell enligt vilken vi kan dela in religionskritiken i en mängd olika kategorier (skeptisk eller evidentiell kontra misstänksamhetens religionskritik; insiderekritik kontra outsiderkritik; immanent kontra extern kritik; epistemisk kontra pragmatisk kritik; osmicrande kontra uppriktig kritik; negativ kontra konstruktiv kritik, samt sekularistisk kontra pluralistisk, sekulär religionskritik). Den som söker förstå och analysera en specifik form av religionskritiska argument bör även, menar Stenmark, ta hänsyn till vem kritikern försöker övertyga, hur diskursen ser ut i det samhälle där kritiken framförs och hur maktrelationen ser ut mellan kritikern och den kritiserade. Så långt – till och med kapitel två – är boken vad den utger sig för att vara: ett överblicksverk innehållandes en av pedagogiska skäl schematisk och formaliserad uppställning av olika former av religionskritik som kan användas i undervisningen om religionskritiska perspektiv på grundnivå.

I bokens tredje och fjärde kapitel döljer sig dock en implicit kritik mot ett visst slags akademiker, eller snarare: av en viss form av religionskritik, som sammantaget kan benämnas som den förment vetenskapliga och

neutrala religionskritiken. Denna förment vetenskapliga och neutrala religionskritik kan i stora drag delas in i två läger. Dels har vi den naturvetenskapliga religionskritiken, som är av skeptisk eller evidentiell natur och som trots vad dess företrädare ofta hävdar aldrig motbevisar teistiska argument (även om de kan fastslå att Guds existens är osannolik). ”Vissa forskare menar att deras religionskritik är vetenskaplig”, hävdar Stenmark, ”trots att den vid närmare granskning förutsätter vissa utomvetenskapliga (alltså inte ovetenskapliga) grundantaganden” av exempelvis etisk, ontologisk eller kunskapsteoretisk natur (s. 43). Dels har vi religionsvetarna, som enligt Stenmark aldrig rakt ut tillstår att deras forskning är av normativ natur, men som lider av ett liknande symptom som naturvetarna: I deras försök att avslöja ”dunkla motiv, omedvetna drifter och dolda maktstrukturer” döljer sig vad Stenmark inspirerad av Craig Martin benämner som en ”misstänksamhetens” religionskritik (s. 16), vilket innebär att de redan på förhand intar en kritisk ställning i förhållande till religionen. Båda dessa förhållningsätt till teistiska argument bygger alltså i sista (eller första) rummet på utomvetenskapliga och/eller normativa antaganden.

Mot denna bakgrund kan Stenmark således, i bokens femte kapitel, argumentera för att samma former av kritik som riktas mot religionen lika väl kan riktas mot andra livsåskådningsformer. Snarare än att prata om religionskritik som en specifik kategori kan vi enligt Stenmark med fördel använda ”paraplybegreppet livsåskådningskritik” (s. 7). Livsåskådningsvetaren framträder så i sin ideala form som en sympatisk och nyanterad röst i debatten, vars uppgift är att visa att såväl religiösa som sekulära livsåskådnningar kommer med utomvetenskapliga och normativa antaganden på grundval av vilka de kan kritiserars.

Ändå är det något med bokens argumentativa utgångspunkt som skaver. För det första är jag övertygad om att de flesta

natur- och religionsvetarna i dag, till skillnad från de i Stenmarks exempel, håller med om att ”ren” forskning, även om den i vissa fall är eftersträvansvärd, inte går att uppåda. För det andra är Stenmark bara i viss mån transparent med sin egen livsåskådning. Den såväl utomvetenskapliga som normativa ideologiska premissen för hans definition av religionskritik ställs förvisso upp redan i bokens inledning: religionskritik är viktigt, menar Stenmark – med John Rawls (1921–2002) – för att ”upprätthålla ett välfungerande liberalt och demokratiskt samhälle”, vilket bygger på att staten inte tar ställning ”för eller emot dess medborgares olika *comprehensive doctrines*” (s. 10). Att denna ståndpunkt, som säkerligen tilltalar majoriteten i en västerländsk liberal demokrati som Sverige, *de facto* medför att Stenmark på förhand diskvalificerar sådana religionskritiska röster som vill kullkasta rådande samhälle och ersätta det med ett annat (oavsett om det rör sig om en socialistisk, fascistisk, fundamentalistiskt religiös eller ekologisk radikal samhällsförändring) förblir emellertid okommenterat – likaså hur man bör tänka när en grundläggande doktrin går i clinch med demokratiska värderingar.

Dessutom skriver Stenmark genom sitt sätt att resonera in sig i en specifik filosofisk tradition som präglar hans syn på religionskritikens beskaffenhet. Till skillnad från sina undersökningsobjekt ämnar han med hjälp av reduktiva logiska formler av slaget ”när *A* kritiserar religion *R* eller livsåskådning *L* grundar sig kritiken på skälet *S*” genomföra en ”metaanalys” av det religionskritiska fältet, men reproducerar samtidigt föreställningen att den rationalistiska filosofin i högre utsträckning än andra vetenskaper har tillgång till en universell kritisk metod. Mellan raderna framträder så den rationalistiskt präglade kritiska argumentation som mindre normativ än exempelvis den kritiska teorin. Oavsett var man står i dessa frågor kan man följaktligen konstatera att inte heller livsåskådningsvetenskapen alltid präglas av

sådan självinsikt som dess företrädare ibland kan låta påskina.

Astrid Grell
Doktorand, Lund

DOI: 10.51619/stk.v99i4.25775